

УДК 631.16:338.124.4

АГРАРНА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Голишевська Л.В.

Вінницький національний аграрний університет ННІ Аграрної економіки

Вольський І.С.

Вінницький національний аграрний університет

ННІ Менеджменту, адміністрування та права

Вивчено вплив фінансової кризи на сільськогосподарське виробництво. Визначено вплив фінансової кризи в аграрному секторі економіки за нинішніх умов. Проаналізовано залежність між фінансовим та реальним секторами економіки. Описано процес антикризового управління. Вивчено вплив фінансової кризи на розвиток аграрного виробництва. Проаналізовано особливості економічної кризи в Україні. Розроблено низку антикризових заходів. Розглянуто специфічні особливості аграрного сектору економіки та продовольчого ринку.

Ключові слова: фінансова криза, аграрна криза, сільськогосподарське виробництво, аграрний сектор економіки, фінансовий сектор економіки, антикризове управління.

The influence of financial crisis on agricultural production in the agrarian sector of economics under present conditions is studied in the article. The dependence between financial and real sectors of economics is analyzed. The process of anticrisis management is described. The influence of financial crisis on the development of agrarian production is determined. Defined and analyzed the features of the economic crisis in Ukraine. Worked out a number anti-crisis measures. Specific features of agrarian sector and the food market were analysed.

Keywords: financial crisis, agrarian crisis, agricultural production, the agrarian sector of economics, the financial sector of economics, anticrisis managements.

Актуальність проблеми. Аграрна криза означає такий стан сільського господарства, за якого значна частина населення зазнає майнової шкоди, зниження життєвого рівня, підприємства розоряються. Специфіка аграрних криз полягає в тому, що вони охоплюють тільки сільське господарство, не мають циклічного характеру, є тривалішими, ніж промислові кризи. Економічна криза в Україні має свої особливості. Протягом останніх років спостерігається різке посилення кризових

явищ. Інфляційні процеси охопили всю систему кредитної, фінансової і банківської діяльності. Знижується ділова активність, збільшується міграція робочої сили.

Криза охоплює всі сфери життя суспільства — економічну, політичну й соціальну. Цьому сприяє те, що процес трансформації пострадянського суспільства у новий для України тип соціально-економічного розвитку відбувається у важких умовах несприятливої кон'юнктури: розрив економічних зв'язків між галузями, підприємствами, містами і людьми; спекулятивне підвищення цін державою; різке зниження життєвого рівня більшості населення країни; спад виробництва ВВП; розв'язання урядом кризи неплатежів та ін. Все це перешкоджає виходу з кризи і робить її ще більш затяжною і глибокою, створює нестабільне економічне середовище.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми дослідження економічної кризи, зокрема кредитування та вдосконалення кредитних відносин в АПК досліджують такі вчені-економісти як М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексійчук, П.Т. Саблук, В.О. Паламарчук, М.І. Савлук, Т.Т. Ковальчук, М.Й. Малік та інші. Однак, питання пошуку нових ринкових механізмів щодо кредитування аграрних підприємств є актуальними на сьогоднішній день в зв'язку із зменшенням обсягів бюджетного фінансування на підтримку аграрного сектору економіки.

Метою роботи є обґрунтування необхідності застосування кредиту як одного із основних джерел фінансування виробничої діяльності аграрних підприємств при недостатньому самофінансуванні.

Викладення основного матеріалу дослідження. В процесі розвитку ринкових відносин реальний сектор економіки дедалі більше залежить від системи кредитування, водночас темпи нарощування обсягів кредитування аграрної галузі є значно нижчими, ніж загалом в економіці країни. Теж саме спостерігається стосовно зростання довгострокових та середньострокових кредитів в економіку проти незначної їх частки в сільському господарстві.

Встановлено, що кредитне забезпечення аграрної галузі залежить від ресурсних можливостей комерційних банків, рівня кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств, виділення коштів із державного бюджету на фінансування програм підтримки через здешевлення вартості

позик.

Тенденції попередніх років (2000-2009 рр..) свідчать про зростання обсягів пільгових кредитів, наданих підприємствам АПК їх у 18,9 рази та скорочення (у 5,8 рази) протягом 2010 р., що пов'язано з фінансово-економічною кризою, внаслідок якої комерційні банки практично припинили кредитування, а держава не здійснювала фінансування програм підтримки агрокредитування.

Процес антикризового управління може включати в себе такі етапи: аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища з виявленням слабких та сильних сторін підприємства, аналіз бізнес-процесів, розробка антикризової стратегії підприємства. Базою для розробки антикризової програми розвитку підприємства повинні служити результати поточного моніторингу фінансового стану. Вчасно застосований моніторинг фінансового стану підприємства дасть змогу керівникам прийняти правильні та оптимальні управлінські рішення та не допустити підприємству опинитися в кризовому стані [1].

При розробці антикризових заходів, необхідно враховувати стан та прогноз розвитку зовнішнього середовища, забезпечувати їх адекватність і часову відповідність до процесів, що відбуваються за межами підприємства. Такі заходи повинні проводитись щоденно.

Якщо криза негативно вплинула на господарську діяльність підприємства та подальше його існування, то розробляють нові стандарти та модель реструктуризації організації з забезпеченням розроблених заходів необхідними ресурсами. Щоб кризу легше було передбачити, ніж ліквідувати, успіх управління кризовими ситуаціями визначається ступенем готовності фірми до потенційних загроз і криз, наявністю необхідних резервів, ефективністю застосовуваних методів управління [6].

Необхідною передумовою запобіганню кризових явищ є також оптимізація управлінських рішень, спрямованих на зниження витрат. Такою передумовою є раціональне ведення управлінського обліку на підприємстві. Тобто підприємство повинно забезпечувати своїх кредиторів та інвесторів повною та достовірною інформацією, яка повинна відображатися у фінансовій звітності підприємств.

Для подолання кризи та її попередження підприємства агропромис-

лового сектору повинні активно застосовувати досягнення науково-технічного прогресу, що сприятиме збільшенню обсягів виробництва, зниженню собівартості продукції та оновленню засобів виробництва. Така система інноваційного управління підприємством повинна бути спрямована на формування ефективної політики нововведень, що дозволяє йому уникати кризових ситуацій та займати лідируючі позиції у своїй галузі [2].

Значне місце у запобіганні банкрутству аграрних підприємств займає фінансова диверсифікація. Вона полягає у розширенні або частковій зміні асортименту та номенклатури продукції, освоєнні нових напрямів виробництва. При правильному виборі напрямку диверсифікації – забезпечить беззбиткове виробництво [4].

Фінансова диверсифікація здійснюється через застосування підприємством різних видів короткострокових і довгострокових фінансових вкладень, є важливим засобом управління фінансовими ризиками. Підприємства АПК, які здійснюють таку диверсифікацію мають вищу стійкість економіки, що є актуальним в умовах мінливого зовнішнього середовища і прояву кризових явищ: інфляції, неплатежів, низької платоспроможності населення [6].

Банк, надаючи кредити суб'єктам господарської діяльності, отримує дохід у вигляді відсотків за кредит, що пояснює зацікавленість кредитора в ефективному використанні кредиту. Повернення основної суми боргу та сплата відсотків у визначені кредитним договором строки стимулює позичальника до організації виробничого процесу таким чином, щоб забезпечити ефективне використання залучених коштів. Ефективність кредитування з боку кредиторів ґрунтується на відповідності співвідношення попиту на кредитні ресурси та можливості кредитних установ надати їх.

На рівні комерційних банків економічна межа кредиту визначається відповідністю пасивних операцій, від обсягу яких залежить розмір позикового капіталу банку, а отже й розмір активних операцій, які приносять прибуток, тим самим збільшуючи обсяги кредитування. Визначаючи розмір кредиту для кожного позичальника, кредитор бере до уваги низку чинників, які характеризують здатність позичальника вчасно розрахуватися за одержаний кредит [5].

Збитковість аграрних підприємств зумовлює постійну неста-

чу фінансових ресурсів та обмежує діяльність і розвиток сільсько-господарських товаровиробників усіх організаційно-правових форм господарювання. Подолання кризи та стабілізація ситуації можлива тільки за умови розробки принципів та рекомендацій щодо якісного та прозорого підприємствами аграрного сектору України, дотримання яких підвищить їх інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність [4].

Незважаючи на негативний вплив фінансової кризи, сільське господарство країни залишається єдиним сектором економіки, де збереглися обсяги виробництва.

Вінниччина – один з найважливіших аграрних регіонів України, де виробляється 6,4 % валової продукції сільського господарства держави, у тому числі продукції рослинництва – 7,5 %, тваринництва – 4,8 %. За рівнем виробництва продукції сільського господарства Вінницька область займає провідні місця в країні. Темпи зростання сільськогосподарського виробництва Вінниччини за останні роки перевищують цей показник в цілому по Україні.

В області виробляється вагома частка загальнодержавного обсягу основних сільськогосподарських культур. Причому, якщо за площею землекористування область займає в Україні 9-е місце, то за обсягами виробництва продукції рослинництва провідні місця.

У структурі реалізації продукції сільського господарства майже 90 % займає продукція рослинництва, з якої 60 % припадає на зернові і зернобобові культури; на долю молока та молочних продуктів припадає 70 % тваринницької продукції, а худоба і птиця в її структурі займає 15 %. Господарствами області в розрахунку на одну особу виробляється значно більше продукції, ніж в середньому по країні. Тваринництво як одна з надзвичайно важливих галузей сільського господарства, яка є основною сировинною базою для переробної, харчової та легкої промисловості також забезпечує позитивну динаміку розвитку за багатьма показниками.

В Україні Вінниччина займає перші місця по виробництву всіма категоріями господарств молока, чисельності поголів'я великої рогатої худоби, в тому числі корів та п'яте місце по чисельності поголів'я свиней.

У Вінницькій області прийнято Програму розвитку тваринництва до 2015 року, якою зазначено нарощення обсягів продукції тваринництва. Такі результати можливі завдяки державній фінансовій політиці спри-

яння розвитку аграрного сектора економіки. Однак, затяжна фінансова криза чинить негативний вплив на його розвиток.

В сучасних умовах господарювання аграрний сектор як один із пріоритетних галузей вітчизняної економіки в процесі трансформаційних перебудов постає перед проблемою недостатнього самофінансування аграрних підприємств, що зумовлює необхідність активної участі держави у розвитку галузі через надання державної фінансової підтримки.

Незважаючи на збільшення обсягів фінансування видатків Мінагрополітики України протягом 2005-2011 рр. (таблиця) з 4,9 млрд. грн. до 8,2 млрд. грн. в 2010 р. та збільшення фінансування на підтримку розвитку підприємств АПК (з 2,2 млрд. грн. до 4,6 млрд. грн. в 2010 р.) збитковими залишається значна кількість сільськогосподарських підприємств, що свідчить про нераціональний розподіл і неефективне використання бюджетних коштів.

Так, зокрема, у Вінницькій області із 498 сільськогосподарських підприємств в 2009 р. збитковими залишаються 137 підприємств або 27,5 % від загальної кількості (із сумою збитку 162 млн. грн.). Хоча кількість збиткових підприємств зменшилась в порівнянні із 2005 р. (40,5 % збиткових сільськогосподарських підприємств із сумою збитку 77,9 млн. грн.), проте їх ще є значна кількість [1].

Якщо проаналізувати обсяги фінансування видатків Мінагрополітики України протягом останніх трьох років (2008-2010рр.), то спостерігаємо тенденцію зменшення обсягів фінансування з 11,2 млрд. грн. до 8,2 млрд. грн., та зменшення обсягів фінансування видатків на підтримку розвитку підприємств АПК (з 7,1 млрд. грн. в 2008 р. до 4,6 млрд. грн. в 2010 р.).

Як свідчить вітчизняна практика та досвід зарубіжних країн завдяки специфічним особливостям аграрний сектор економіки і продовольчий ринок не є саморегулюючими системами через інертність сільського господарства, низький попит на сільськогосподарську продукцію, диспаритет цін на неї, погіршення умов відтворення і інвестування в сільському господарстві, наявність нерегульованого ринку, відсутність необхідної державної підтримки аграрних підприємств, щорічне скорочення коштів на фінансування підприємств АПК та неефективне використання кредитних ресурсів через слабкість кредитної політики стосовно товаровиробників.

Сільське господарство продовжує перебувати в нерівних умовах з іншими галузями і здатне відродитися завдяки активній державній фінансовій підтримці, основними напрямками якої повинні стати заходи, спрямовані на підвищення технічного рівня аграрних підприємств, підвищення якості та конкурентоспроможності їх продукції на ринку, створення сприятливого підприємницького середовища для аграріїв.

В зв'язку з обмеженістю бюджетного фінансування кредитування аграрних підприємств стає одним із основних джерел фінансування підприємств аграрного сектора економіки.

Об'єктивна необхідність застосування кредиту викликана відсутністю в переважній більшості сільськогосподарських підприємств обігових коштів, які необхідні для вкладення їх у виробництво та забезпечення виробничо-господарської діяльності.

Як свідчить вітчизняна практика кредитування аграрних підприємств сьогодні без ефективного державного регулювання кредитної політики в сфері сільського господарства неможливо обійтися, оскільки кредитні відносини аграрних підприємств з банківською системою залишаються ключовими в сучасних умовах господарювання.

Особливістю аграрного сектора економіки є те, що він є малопривабливим на вкладення коштів інвесторами, є високий ризик кредитування, високими залишаються процентні ставки за кредити, що робить їх недоступними для товаровиробників, крім того більшість з аграрних підприємств є не кредитоспроможними.

Тому у кредитному забезпеченні підприємств аграрного сектора економіки останніми роками склалась практика застосування пільгового кредитування.

Найважливішим показником, що свідчить про дієвість державної програми у сфері фінансової підтримки аграрних підприємств є зростання обсягів залучених кредитів (з 2,1 млрд. грн. в 2000 р. до 20,1 млрд. грн. в 2010 р. або в 9,5 рази) та кількості наданих пільгових кредитів за період 2000-2010 рр. з 0,8 млрд. грн. в 2000 р. до 15,1 млрд. грн. в 2010 р. (в 18,8 рази).

Станом на 2011 р. обсяг залучених кредитів становив 7325,3 млн. грн., з них 5238,9 млн. грн. або 71,5 % становили короткострокові кредити, 1011,4 млн. грн. або 19,3 % – середньострокові та 1075 млн. грн. або 20,5 % відповідно довгострокові кредити. Із загальної суми залучених

кредитних коштів підприємствами агропромислового комплексу лише 400 млн. грн. або 5,5 % – залучені на пільгових умовах. В той же час за аналогічний період минулого року обсяги залучених кредитних коштів були вдвічі меншими і становили 3387,9 млн. грн., в т.ч. пільгових кредитів не залучалось [2].

Із настанням кризи погіршився фінансовий стан аграрних підприємств та й у банків з'явилися власні проблеми з ліквідністю і вони не змогли задовольнити потребу в кредитах сільськогосподарських товаровиробників, оскільки скоротився їх кредитний портфель.

У зв'язку з цим у сільському господарстві постала проблема не тільки взяття нових кредитів, а й пролонгації одержаних. За останньою інформацією, Уряду вдалося пролонгувати тільки третю частину кредитної заборгованості сільськогосподарських виробників. В цілому проблемні кредити, за даними НБУ, збільшилися із 7,2 млрд. грн. на 01.03.2009 р. до 22,6 млрд. грн. на 01.03.2010 р., тобто більше як у 3 рази [3].

Висновки. Кредитування аграрних підприємств має певні особливості серед яких:

- підвищена ризикованість кредитного портфеля;
- залежність платоспроможності від таких факторів як погодних умов, державної політики регулювання аграрного ринку;
- періодичне коливання у підприємства потреб у фінансових ресурсах;
- сезонність виробництва, яка впливає на циклічність надання і погашення кредиту.

Головними проблемами при кредитуванні банківськими установами аграрних підприємств є:

- низька кредитоспроможність сільськогосподарських підприємств;
- слабкість банківської системи;
- нерозвиненість небанківських інститутів кредитування.

Отже, найбільш ефективним кроком у фінансовому забезпеченні аграрних підприємств є створення кредитних спілок та кооперативів, які повинні відігравати важливу роль у мікрокредитуванні підприємницьких структур.

Історія та світова практика кредитної кооперації вказує, що кредитні

спілки є альтернативою вирішення фінансових проблем населення, підприємців, фермерських господарств. Тому їх розвиток є одним із важливих напрямів реалізації структурних змін в економіці України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байцим В.Ф. Механізми та інструменти ефективного антикризового управління корпораціями та підприємствами в умовах світової фінансової кризи. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vofpp.lutsk.ua/vofpp/Baitsym_Antikriz
2. Василенко О.І. Антикризове управління підприємством // Роль людського фактора в кризових ситуаціях. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.library.if.ua
3. Дем'яненко М.Я. Проблемні питання державної політики фінансової підтримки сільського господарства / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С.67-80.
4. Іванюта С.М. Антикризове управління: Навч. посіб. / С.М. Іванюта. – К.: Центр учбової літератури, 2007.– 288 с.
5. Нідзельська І. А. Теоретичні засади ефективності використання короткострокових кредитів / І. А. Нідзельська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 5. – С. 27–30.
6. Супіханов Б.К. Про підвищення конкурентоздатності аграрного виробництва в сучасних умовах / Б.К Супіханов // Економіка АПК. – 2008. – №5.– С. 3-8.
7. «Сільське господарство Вінниччини» за 2010 рік. Статистичний збірник. Головне управління статистики у Вінницькій області. – 281 с.
8. Офіційний сайт Мінагрополітики – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minagro.kiev.ua